

Beginnende geletterdheid **Toetspakket** **voor groep 1, 2 en 3**

Cor Aarnoutse (redactie)

Joke Beernink

Wim Verhagen

CPS

Onderwijsontwikkeling en advies

© CPS onderwijsontwikkeling en advies

1e druk, september 2008

3e herziene druk, 2016

4e gewijzigde druk, 2017

5e ongewijzigde druk, 2018

6e ongewijzigde druk, 2019

7e ongewijzigde druk, sept. 2019

8e gewijzigde druk, 2023

Auteurs: Cor Aarnoutse, Joke Beernink, Wim Verhagen

Met medewerking van Taal-lees experts CPS

ISBN: 9789065085979

CPS bestelnummer: 32324

CPS onderwijsontwikkeling en advies

Postbus 1592

3800 BN Amersfoort

Telefoon (033) 453 43 43

www.cps.nl

Vragen over CPS-publicaties?

Telefoon [030] 2417024

E-mail klantenservice@cps-uitgeverij.nl

www.cps.nl/uitgeverij

Interesse in een training en/of advies, ook binnen de school?

Kijk voor een greep uit ons aanbod op cps.nl/taal-po of cps.nl/hetjongekind.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor intern gebruik is het wel toegestaan de scoringsformulieren, en de toetsformulieren die bij Letterkennistoets 1 en 2 horen te vermenigvuldigen.

Voorwoord	7
1. Doel en inhoud van het pakket	
1.1 Doel	9
1.2 Inhoud	10
2. Beginnende geletterdheid	
2.1 Ontwikkeling	15
2.1.1 Taalbegrip	15
2.1.2 Fonologisch bewustzijn	16
2.1.3 Letterkennis	18
2.1.4 Benoemsnelheid	19
2.1.5 Woordherkenning	20
2.1.6 Voorlopers en voorspellers	21
2.2 Toetsen	22
2.3 Gebruikers	25
3. Rijmtoets	
3.1 Aard van de toets	27
3.2 Aanwijzingen voor de afname	27
3.2.1 Algemene aanwijzingen	27
3.2.2 Specifieke aanwijzingen	28
3.3 Bepalen van de uitslag	31
3.4 Vaststellen van het niveau	31
3.5 Praktische betekenis	34
3.6 Rijmtoets oefenvoorbeeld	35
3.7 Rijmtoets deel 1	37
3.8 Rijmtoets deel 2	45
4. Woordenschattoets 1	
4.1 Aard van de toets	51
4.2 Aanwijzingen voor de afname	51
4.2.1 Algemene aanwijzingen	51
4.2.2 Specifieke aanwijzingen	52
4.3 Bepalen van de uitslag	55
4.4 Vaststellen van het niveau	55
4.5 Praktische betekenis	57
5. Woordenschattoets 2	
5.1 Aard van de toets	59
5.2 Aanwijzingen voor de afname	60
5.2.1 Algemene aanwijzingen	60
5.2.2 Specifieke aanwijzingen	60
5.3 Bepalen van de uitslag	63
5.4 Vaststellen van het niveau	64
5.5 Praktische betekenis	67

6. Letterkennistoets	
6.1 Aard van de toets	69
6.2 Aanwijzingen voor de afname	69
6.2.1 Algemene aanwijzingen	69
6.2.2 Specifieke aanwijzingen	70
6.3 Bepalen van de uitslag	74
6.4 Vaststellen van het niveau	74
6.5 Praktische betekenis	77
6.6 Letterkennis toets afnamebladen	79
7. Analysetoets	
7.1 Aard van de toets	89
7.2 Aanwijzingen voor de afname	90
7.2.1 Algemene aanwijzingen	90
7.2.2 Specifieke aanwijzingen	91
7.3 Bepalen van de uitslag	94
7.4 Vaststellen van het niveau	94
7.5 Praktische betekenis	98
8. Synthesetoets 1	
8.1 Aard van de toets	101
8.2 Aanwijzingen voor de afname	101
8.2.1 Algemene aanwijzingen	101
8.2.2 Specifieke aanwijzingen	102
8.3 Bepalen van de uitslag	104
8.4 Vaststellen van het niveau	104
8.5 Praktische betekenis	108
9. Benoemsnelheid Cijfers en Letters	
9.1 Aard van de toets	111
9.2 Aanwijzingen voor de afname	112
9.2.1 Algemene aanwijzingen	112
9.2.2 Specifieke aanwijzingen	113
9.3 Bepalen van de uitslag	115
9.4 Vaststellen van het niveau	115
9.5 Praktische betekenis	120
9.6 Benoemsnelheid cijfers en letters afnamebladen	123
10. Synthesetoets 2	
10.1 Aard van de toets	131
10.2 Aanwijzingen voor de afname	131
10.2.1 Algemene aanwijzingen	131
10.2.2 Specifieke aanwijzingen	132
10.3 Bepalen van de uitslag	135
10.4 Vaststellen van het niveau	135
10.5 Praktische betekenis	138

11. Synthesetoets 3	
11.1 Aard van de toets	139
11.2 Aanwijzingen voor de afname	139
11.2.1 Algemene aanwijzingen	139
11.2.2 Specifieke aanwijzingen	140
11.3 Bepalen van de uitslag	142
11.4 Vaststellen van het niveau	142
11.5 Praktische betekenis	145
12. Wetenschappelijke verantwoording van de toetsen	
12.1 Longitudinale onderzoeken	147
12.2 Ontwikkeling en psychometrische kenmerken van de toetsen	150
12.3 Validiteit van de toetsen	156
12.3.1 Begripsvaliditeit	157
12.3.2 Predictieve validiteit	159
12.4 Normering	160
13 Scoringsformulieren toetsen Beginnende geletterheid	163
Niveaus van vaardigheden groep 1 tot en met begin groep 3	165
Rijmtoets, april groep 1	167
Woordenschattoets 1, april groep 1	169
Woordenschattoets 2, oktober groep 2	173
Woordenschattoets 2, april groep 2	175
Letterkennistoets, oktober groep 2	177
Analysetoets, oktober groep 2	179
Analysetoets, april groep 2	183
Synthesetoets 1, oktober groep 2	187
Synthesetoets 1, april groep 2	189
Benoemsnelheid cijfers en letters, april groep 2	191
Benoemsnelheid cijfers en letters, oktober groep 3	193
Synthesetoets 2, april groep 2	195
Synthesetoets 3, oktober groep 3	197
14 Literatuur	201

Voorwoord

Een van de belangrijkste taken van het basisonderwijs is kinderen goed leren lezen. Dat betekent dat ze de betekenis van geschreven woorden, zinnen en teksten begrijpen. Goed begrijpend lezen is dan ook het doel van het leesonderwijs. Dit doel kan alleen bereikt worden als vanaf het begin goed onderwijs wordt gegeven in technisch lezen, begrijpend lezen en leesbevordering. Om er voor te zorgen dat zoveel mogelijk kinderen technisch goed leren lezen, zal vooral in de groepen 1 tot en met 3 veel aandacht aan beginnende geletterdheid en aan de preventie van leesproblemen moeten worden besteed.

Het pakket *Toetspakket Beginnende geletterdheid* heeft tot doel om een bijdrage te leveren aan de preventie van leesproblemen in de groepen 1 tot en met 3. Het stelt de leerkrachten van deze groepen in staat om bij kinderen vroegtijdig stagnaties op te sporen en te verhelpen. Het pakket bevat toetsen om kinderen die zwak zijn op het gebied van woordenschat, fonologisch bewustzijn, letterkennis en benoemsnelheid vroegtijdig te signaleren en te helpen. Het accent ligt hierbij vooral op het signaleren van kinderen die problemen met lezen dreigen te krijgen. Observeren in combinatie met toetsen gericht op signalering, is de meest sluitende aanpak. De toetsen in deze uitgave zijn daarvoor een handig en gedegen hulpmiddel.

Aan de ontwikkeling van de toetsen is jarenlang gewerkt. In drie grote longitudinale onderzoeken zijn de toetsen ontwikkeld, uitgeprobeerd en verbeterd. In 2012 zijn vier toetsen herzien en is de normering aangepast. Veel kinderen van groep 1 tot en met 3 hebben de toetsen gemaakt en veel leerkrachten hebben een bijdrage geleverd aan de totstandkoming en verbetering van de toetsen. Deze toetsen zijn in eerste instantie alleen online gepubliceerd. In 2016 zijn de nieuwe toetsen met normeringen opgenomen in een herziene uitgave van het pakket. In 2017 is dit pakket geactualiseerd. Eind 2019 is het *Toetspakket Beginnende geletterdheid* voorgelegd aan de Expertgroep Toetsen PO vanwege de wijziging rond het toetsen bij kleuters. Deze expertgroep heeft laten weten dat het pakket ook na augustus 2022 gewoon in groep 1 en 2 (en 3) kan worden ingezet. Het toetspakket valt namelijk niet onder Leerling Volgstelsel (LVS): het is geen volginstrument, maar een signaleringsinstrument. Het afnemen van deze toetsen is een hulpmiddel om vroegtijdig eventuele problemen in de ontwikkeling van kinderen te signaleren, zodat u daar ook op tijd naar kunt handelen. Daarom is dit pakket dus nog steeds bij kleuters in te zetten. In 2023 zijn er wijzigingen aangebracht ter verduidelijking rond bijvoorbeeld de timing van de toetsen en de scoringstabellen.

De toetsen zijn in 2007 en in 2012 onder leiding van CPS op een groot aantal basisscholen afgenomen en genormeerd. We danken de betreffende medewerkers voor hun bijdrage aan het normeringonderzoek.

Cor Aarnoutse (redactie)
Joke Beernink
Wim Verhagen

1 Doel en inhoud van het pakket

1.1 Doel

Het *Toetspakket Beginnende geletterdheid* is bedoeld om kinderen die zwak zijn op het gebied van beginnende geletterdheid zo vroeg mogelijk te signaleren en te helpen. U kunt de toetsen zien als een hulpmiddel bij de formatieve evaluatie van de beginnende geletterdheid in groep 1, 2 en 3. Het pakket bestaat uit de volgende toetsen:

- Rijmtoets,
- Woordenschattoets 1,
- Woordenschattoets 2,
- Letterkennistoets,
- Analysetoets,
- Synthesetoets 1,
- Benoemsnelheid Cijfers en Letters,
- Synthesetoets 2,
- Synthesetoets 3.

In 2011 zijn vier nieuwe toetsen ontwikkeld (Letterkennistoets, Analysetoets, Synthesetoets 1 en 2), in een vooronderzoek uitgeprobeerd en uitvoerig geanalyseerd. In 2012 zijn deze toetsen op een landelijke steekproef van 25 basisscholen genormeerd. Uit het vooronderzoek en het normeringsonderzoek blijkt dat de vier toetsen voldoen aan eisen wat betreft moeilijkheidsgraad, betrouwbaarheid, validiteit, kindvriendelijkheid en efficiëntie.

Er zijn twee belangrijke redenen geweest om vier nieuwe toetsen te ontwikkelen. In de eerste plaats waren de vier toetsen te gemakkelijk geworden. Doordat in groep 2 de laatste jaren steeds meer aandacht wordt besteed aan letterkennis en fonemisch bewustzijn, is het niveau van de kinderen op deze gebieden sterk gestegen. Een mooi voorbeeld is letterkennis: kenden de kinderen een aantal jaren geleden gemiddeld 6 letters in oktober van groep 2, in 2012 kennen ze in oktober van groep 2 gemiddeld 18 letters. In de tweede plaats waren de Letterkennistoets 2, de Analysetoets en de Synthesetoets 2 te lang. Door het aantal items zo klein mogelijk te houden, kon de afnametijd van de vier toetsen gereduceerd worden tot ongeveer acht minuten per toets per kind.

De eerste stap in het proces van leespreventie is het signaleren van kinderen die leesproblemen dreigen te krijgen. Om met de nodige zekerheid te kunnen bepalen welke kinderen in groep 3 waarschijnlijk leesproblemen krijgen, is naast de systematische observatie van de leerkracht de afname van objectieve, betrouwbare en valide toetsen noodzakelijk. De tweede stap in het preventieproces bestaat in het bieden van effectieve hulp zodat de risicokinderen zich in de goede richting ontwikkelen.

In het toetspakket staat de eerste stap centraal: het afnemen van toetsen en het signaleren van kinderen die op het gebied van beginnende geletterdheid zwak zijn. Uiteraard worden in het pakket ook suggesties gegeven voor de aanpak van de gesignaleerde problemen. Deze suggesties worden echter niet in detail uitgewerkt in bijvoorbeeld programma's of materialen. Wel wordt regelmatig naar geschikte programma's en materialen verwezen. Bovendien wordt verwezen naar het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie* (Wentink & Verhoeven, 2003) van het Expertisecentrum Nederlands, dat een groot aantal suggesties en handreikingen geeft en ook naar concrete materialen verwijst.

Het pakket bevat toetsen voor de belangrijkste aspecten van beginnende geletterdheid, namelijk:

- woordenschat,
- fonologisch bewustzijn (besef van klanken),
- letterkennis,
- benoemsnelheid (het snel benoemen van visuele symbolen zoals cijfers en letters).

Uit drie longitudinale onderzoeken (vergelijk Aarnoutse, 2004; Verhagen, Aarnoutse & Van Leeuwe, 2006) die aan de ontwikkeling van de toetsen ten grondslag liggen, is gebleken dat vooral twee vaardigheden op het gebied van beginnende geletterdheid erg belangrijk zijn voor technisch lezen of woordherkenning in groep 3, namelijk fonologisch bewustzijn en benoemsnelheid. Het zijn de belangrijkste voorlopers en voorspellers van woordherkenning. Als kinderen in groep 1 en 2 problemen hebben met het fonologisch bewustzijn (in dit geval het onderscheiden van klankgroepen en van afzonderlijke klanken in woorden) en met benoemsnelheid, dan lopen ze een groot risico om ook problemen met woordherkenning in groep 3 te krijgen. In hoofdstuk 2 besteden we dan ook speciale aandacht aan deze belangrijke voorlopers en voorspellers en aan de vraag hoe vooral de leerkracht van groep 2 extra aandacht en hulp kan geven aan kinderen die zwak zijn in deze vaardigheden. Uit de longitudinale onderzoeken blijkt verder dat woordenschat in groep 1 en 2 geen sterke samenhang vertoont met woordherkenning in groep 3, maar wel met begrijpend lezen. Hetzelfde geldt voor letterkennis.

De toetsen van het pakket zijn in drie longitudinale onderzoeken ontwikkeld, afgenomen en verbeterd. Veel kinderen hebben in drie achtereenvolgende leerjaren (groep 1, 2 en 3 of groep 2, 3 en 4) de betreffende toetsen gemaakt en veel leerkrachten hebben een bijdrage geleverd aan de totstandkoming en verbetering van de toetsen. Alle toetsen voldoen aan eisen van objectiviteit, betrouwbaarheid en validiteit.

De toetsen zijn kindvriendelijk van aard en worden vaak in kleine delen met tussenpauzes afgenomen. Verder kunnen acht van de negen toetsen individueel door de leerkracht of een andere gebruiker worden afgenomen; de Letterkennistoets kan in groepjes van vier kinderen worden afgenomen. Sommige toetsen kunnen op twee momenten in hetzelfde leerjaar of in twee opeenvolgende leerjaren worden afgenomen, zoals de Woordenschattoets 2, de Analysetoets en de toets Benoemsnelheid Cijfers en Letters (in groep 2 en 3). Er zijn ook toetsen ontwikkeld die bepaalde kennis of een bepaalde vaardigheid op verschillende momenten en op verschillende manieren meten, zoals de Synthesetoets 1, 2 en 3. Het zal duidelijk zijn dat deze toetsen steeds meerdere aspecten of componenten van dezelfde kennis of vaardigheid meten.

1.2 Inhoud

De opzet van het Toetspakket is als volgt: In hoofdstuk 1 worden doel en inhoud van het pakket beschreven. Centraal staat het idee dat het pakket een belangrijke bijdrage kan leveren aan de preventie van leesmoeilijkheden en dat twee vaardigheden van groot belang zijn voor woordherkenning in groep 3, namelijk fonologisch bewustzijn en benoemsnelheid. Daarna wordt de opzet van het pakket toegelicht.

In hoofdstuk 2 wordt het begrip 'beginnende geletterdheid' nader omschreven en komen de belangrijkste ontwikkelingen die in deze fase van geletterdheid plaatsvinden aan de orde, namelijk een sterke vooruitgang in taalbegrip, een doorbrekend fonologisch bewustzijn, een

groeïende kennis van letters, een toename van benoemsnelheid en een zich ontwikkelende woordherkenning. Daarna worden de belangrijkste voorlopers en voorspellers van woordherkenning vermeld en wordt in de paragraaf over de toetsen (2.2) met nadruk gewezen op het belang van de toetsafnames in oktober van groep 2 en op de preventieve activiteiten die de leerkracht met de kinderen kan uitvoeren die gevaar lopen om problemen met woordherkenning te krijgen. In dezelfde paragraaf wordt een overzicht gegeven van de toetsen, de maand(en) waarin ze kunnen worden afgenomen, de vaardigheid of kennis die ze meten en de functie die ze hebben. Tot slot (in paragraaf 2.3) wordt vermeld wie de toetsen het beste kan gebruiken.

In de hoofdstukken 3 tot en met 11 worden negen toetsen beschreven. In elk hoofdstuk wordt hetzelfde stramien gevolgd. Eerst wordt de aard van de toets beschreven. Daarna volgt een aantal algemene en specifieke aanwijzingen voor de afname van de toets. Vervolgens wordt vermeld hoe de uitslag of score kan worden berekend en hoe aan de hand van drie verschillende schalen (de oude Cito-schaal, de huidige Cito-schaal en de zevenpuntsschaal) en tabellen het niveau van het kind kan worden vastgesteld. Tot slot worden suggesties gedaan om kinderen te helpen die laag op de toets scoren. Vanwege de duidelijkheid hebben we er voor gekozen om elke toets apart en volgens hetzelfde stramien te beschrijven. Deze keuze heeft tot gevolg dat er een zekere overlap bestaat tussen de verschillende hoofdstukken.

2. Korte beschrijving van de negen toetsen

Rijmtoets

Deze toets gaat na in hoeverre kinderen in april van groep 1 in staat zijn om klankgroepen in woorden te onderscheiden. Bijvoorbeeld: de leerkracht laat drie plaatjes zien en zegt tegen het kind: "Hier zie je kip, bed, wip. Welk woord rijmt op kip?"

Woordenschattoets 1

Deze toets meet in hoeverre kinderen in april van groep 1 over de nodige kennis van woorden of begrippen beschikken. Bijvoorbeeld: de leerkracht tegen het kind: "Zeg 'ja', 'nee' of 'dat weet ik niet': Woont een mol in de grond?"

Woordenschattoets 2

Ook deze toets gaat na in hoeverre kinderen in oktober en april van groep 2 over de nodige kennis van woorden of begrippen beschikken. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "In de zomer is het vaak warm. Maar als het buiten koud is en er sneeuw ligt, dan is het geen zomer. Dan is het ...." (winter).

Letterkennistoets

De Letterkennistoets meet hoeveel letters en lettercombinaties de kinderen in oktober van groep 2 al kennen. De kinderen krijgen de opdracht om uit een reeks van telkens vijf letters of vier lettercombinaties (bijvoorbeeld /oe/) die letter of lettercombinatie te omcirkelen die de leerkracht (fonetisch) uitspreekt. Bijvoorbeeld: De leerkracht zegt tegen het kind: "Zet een rondje om de letter /t/ (/tu/)", waarbij de letters f, g, t, p en r worden aangeboden.

Analysetoets

De Analysetoets meet in hoeverre kinderen in oktober en april van groep 2 in staat zijn om de begin-, midden- en eindklank in woorden te herkennen. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "bal / kat. Welk woord begint met /b/?". De toets in april wordt alleen bij die kinderen afgenomen die in oktober zwak presteren.

Synthesetoets 1

De Synthesetoets 1 meet in hoeverre kinderen in oktober en april van groep 2 in staat zijn om drie of vier afzonderlijk aangeboden klanken tot een woord samen te voegen (synthetiseren) en uit te spreken. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "Ik zeg: /b/ - /e/ - /t/. Welk woord heb ik gezegd?" De toets in april wordt alleen bij die kinderen afgenomen die in oktober zwak presteren.

Benoemsnelheid Cijfers en Letters

Deze toets meet hoe snel kinderen in april van groep 2 en in oktober van groep 3 een aantal voor hen bekende cijfers en letters kunnen benoemen. De cijfers 1, 2, 3, 4 en 5 worden in het deel Benoemsnelheid Cijfers willekeurig en in kolommen van tien cijfers aangeboden. De letters 's', 'o', 'm', 'p' en 'k' worden in het deel Benoemsnelheid Letters eveneens willekeurig aangeboden in vier kolommen van tien letters. Deze toets voorspelt in hoge mate welke kinderen moeite krijgen met het leren lezen in groep 3.

Synthesetoets 2

De Synthesetoets 2 meet in hoeverre kinderen in april van groep 2 in staat zijn om een begin- of eindklank van een woord weg te laten en een nieuw woord te vormen. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt tegen het kind: "boom, /b/.... oom. /b/ doet niet meer mee. Wat hoor je zonder /b/: /b/.... oom ... ?"

Synthesetoets 3

Deze toets meet in hoeverre kinderen in oktober van groep 3 in staat zijn om afzonderlijk aangeboden klanken tot hele woorden samen te voegen. Er worden klanken aangeboden van woorden die uit een-, twee- en drielettergrepen bestaan. Bijvoorbeeld: de leerkracht zegt een woord in de volgende 'stukjes': /oo/ - /l/ - /ie/ - /f/ - /a/ - /n/ - /t/. Het kind voegt de betreffende fonemen samen en reageert met het woord 'olifant'.

Ten slotte wordt in hoofdstuk 12 een wetenschappelijke verantwoording gegeven van de toetsen. Eerst komen in het kort de longitudinale onderzoeken aan de orde met hun doelen, meetinstrumenten en resultaten. Daarna volgt een beschrijving van de ontwikkeling of constructie van de toetsen en van hun psychometrische kenmerken. Vervolgens komt de validiteit van de toetsen aan de orde. Tot slot volgt een kort verslag van het normeringonderzoek. Het zal duidelijk zijn dat dit hoofdstuk vooral bestemd is voor deskundigen op het gebied van toetsontwikkeling en lezen.

Raadpleeg voor meer informatie over kinderen met leesproblemen het *Protocol Leesproblemen en Dyslexie* (Wentink & Verhoeven, 2003), het *Handboek technisch lezen* (Van de Mortel, 2015). Raadpleeg ook het boek *Risicokleuters helpen lezen en spellen* (Smits, 2006) en het boek *Dyslectische kinderen leren lezen: individuele, groepsgewijze en klassikale werkvormen voor de behandeling van leesproblemen* (Smits & Braams, 2006). Verder kunt u de publicaties *Een goede leesstart in groep 1-2* (Ahlers, 2007) en *Basisstructuur. Doorgaande leeslijn voor 3-13 jarigen* (Ahlers, 2006) bestuderen.

Leeswijzer

Als u een toets wilt afnemen, adviseren we u om eerst hoofdstuk 1 en 2 te lezen. U krijgt dan de benodigde achtergrondinformatie. Daarna leest u het hoofdstuk dat over de betreffende toets gaat.